

CULORI ȘI COLORANȚI

Lucia Maria DUMA

Definiția coloranților „materie care are proprietatea de a colora o altă materie, incoloră sau colorată”¹. Coloranții naturali după componența lor sunt: de origine vegetală – din plante, de origine animalieră – din moluște, insecte și coloranții minerali – luturi albe, roșii, oxizi.

Coloranții vegetali sunt culori extrase din plante sau arbori tinctoriali. Ei sunt extrase vegetale din flori, frunze, fructe, scoarță, tulpini sau rădăcini. În secolele trecute unele plante se cultivau special pentru a fi folosite la extragerea coloranților.

Vopsitul este un meșteșug pe care poporul nostru îl cunoaște din cele mai vechi timpuri. Oamenii au folosit coloranți vegetali pentru a-și vopsi fibrele naturale ca: in, cânepă, lână și bumbac din care își făceau îmbrăcămintea și alte obiecte de uz casnic. La început fibrele naturale se foloseau în culoarea naturală, cu trecerea timpului au început să fie vopsite cu ajutorul plantelor. Portul popular a devenit din ce în ce mai frumos, textilele de interior mai diversificate astfel a apărut necesitatea de a folosi mai multe culori, de a căuta noi plante din care să se extragă nuanțe noi sau să combine extractele vegetale între ele. Fiecare femeie își „boia” lucrurile de care avea nevoie. În unele zone din țară existau superstiții legate de momentele când poți vopsi. „Nu se face boire când un mort este în sat, iar dacă gospodina nu știe și află de la cineva, atunci să lase lucrul și apoi să vorbească despre mort, căci altfel mor florile”². Femeile care aveau băieți nu trebuiau să-i certe fiindcă nu mai prindeau bine culorile. Vopsitul se făcea doar când era lună plină. Seara se fierbeau plantele, iar dimineața la răsăritul soarelui se adăugau și firele ca să se vopsească bine să fie „frumoase ca soarele”. În general „văpsitul cu buruieni era treabă femeiească”.

„Când gospodina boește, trebuie să aibă vase curate și să fie și ea

¹ *Dicționar de artă*, Ed. Meridiane, București, 1995, p. 116

² Tudor Pamfilie, Mihai Lupescu, *Cromatică Poporului Român*, Librăriile SOCEC & Comp. C. SFETEA, București, 1914, p. 18.

curată. Femeia leneșă, mârșavă la suflet și necurată nu are noroc la boiele....că nu toate muștele fac miere... Apoi femeia care vâpsește trebuie să fie curată; dacă nu-i, nici vâpsitul nu iese bine. Vremea să fie prielnică. Vopsitul să se facă la vremea lui. Vasele în cari se boește trebuiesc să fie curate și bine frecate. Să nu vâpsești roșu unde a fost galben, ori negru, ori verde, ci fiecare boia să aibă vasul curat și nou. Vasele de lemn nu-s așa bune ca cele de aramă spoite, ori de lut smălțuite. Cu ele să nu umble copii. Femeia care boește să fie liniștită și să n-o zăhăească copiii...De aceea boiengițele vechi erau babe sau femei fără copii, stătute, cu răbdare.....femeile lumețe n-au noroc la boit³”.

Vopsitul cu coloranți naturali s-a transmis din generație în generație, păstrându-se astfel secretele acestui meșteșug. În anul 1866, Ion Ionescu de la Brad este primul care privește vopsitul vegetal ca pe o ramură a industriei casnice în lucrarea *Agricultura României*⁴, aflăm astfel că femeile se ocupau cu culesul plantelor și cu vopsitul firelor necesare în gospodărie. Prima lucrare care prezintă pe larg despre acest meșteșug, rețetele vopsirii cu plante și a nuanțelor obținute în diferite zone din țară a fost scrisă în anul 1914 de Tudor Pamfile și Mihai Lupescu, *Cromatica poporului român*.

Astăzi acest meșteșug este din ce în ce mai puțin folosit, coloranții de sinteză au luat locul celor vegetali. Trecerea timpului a demonstrat calitățile coloranților vegetali, ei sunt mai rezistenți la lumină decât cei sintetici, sunt compatibili cu fibrele naturale, nu sunt toxici și sunt mai ieftini.

Gama culorilor vegetale era diversă, fiecare culoare fiind obținută într-o multitudine de nuanțe. Erau cunoscute proprietățile fiecărei plante, momentul cel mai bun de recoltare și rețetele de prelucrare. Momentul de recoltare al plantelor este important deoarece unele plante își schimbă calitățile tinctoriale în diferite perioade ale anului, vopsind în culori diferite, tot la fel influențează și modul de uscare al plantelor (la umbră sau la soare, mărunțite sau întregi) sau dacă se întrebuintează plante proaspete sau uscate.

Rețetele păstrate din generație în generație de multe ori sunt complicate. Uneori aceeași culoare o poți obține din plante diferite, dar există și plante din care poți obține culori diferite. De exemplu din ceapă poți obține cel puțin 18 nuanțe. Din cozile verzi se obține culoarea verde, din bulb – culoarea galben și din foile uscate – cafeniu.

Pentru a obține nuanțele dorite trebuiau să țină cont și de calitățile apei și a firelor întrebuintate. Apa trebuia să fie curată, să nu aibă particule de nisip, resturi vegetale. În general se folosea apa de ploaie, de izvor sau se fierbea înainte de a fi folosită. Cantitatea de apă folosită pentru extracția colorantului

³ *Ibidem*, p. 8.

⁴ Muzeul Satului București, Academia de Științe Chișinău, *De la fibră la covor*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1998, p. 65.

depinde de cantitatea plantelor colorante și a materialelor ce trebuie vopsite. Pentru vopsit trebuie pusă apă cât să le acopere, dacă apa este prea puțină, firele vopsite vor ieși pătate, dacă este prea mult lichid se va folosi prea multe plante, se va face risipă și va dura mai mult timp vopsitul.

Înainte de a fi vopsite firele se făceau sculuri, se spălau ca să se îndepărteze grăsimile din lână și praful. Extracția colorantului din plante se face prin macerare sau decoct.

În vopsitul tradițional mai des se folosește extracția colorantului în apă fierbinte, prin decoct. Astfel, florile, frunzele, fructele, ramurile tinere sau rădăcinile se acoperă cu apă de ploaie fierbinte și se lasă câteva ore pentru extragerea colorantului. În unele cazuri vasul se încălzește până la fierbere și se lasă să se răcească. La extracția unor coloranți este necesar adăugarea unor mordanți. Mordanții sunt substanțe folosite în vopsirea cu coloranți vegetali pentru fixare, pentru insolubilitatea colorantului sau pentru modificări de nuanță⁵. Mordanții se adaugă în procesul de vopsire mai ales pentru rolul lor de a fixa culoarea. Ei pot fi adăugați înainte de vopsire, în timpul vopsirii, după vopsire (se obține o nuanță mai închisă). Nu există un moment clar stabilit de adăugare a mordanților. Mordanții permit obținerea unor culori variate, cresc rezistența coloranților la umiditate și lumină. În funcție de compoziția chimică, mordanții folosiți au fost: minerali – sare, piatră acră (alaun), calaican (substanță cristalină, verde întrebuințată la vopsitul țesăturilor, este un sulfat de fier; denumiri vechi vitriol verde, calacan, galiscău)⁶, piatră vânăată sau naturali – borș, oțet, zer, leșie din cenușă, zeamă de varză⁷. Excesul de mordant asprește firele. După vopsire firele se spală cu apă curată până când se înlătură excesul de colorant. Uscarea se face de preferat la soare pentru a se usca repede, astfel firele vor fi uniform vopsite și culorile vor fi mai aprinse.

Concentrația coloranților naturali este dată de prezența în plante (flori, rădăcini, frunze) a unor componenți coloranți, de exemplu alizarina. Alizarina este o substanță colorată extrasă din rădăcinile plantei erbacee numită roibă sau garanță. A fost folosită încă din antichitate⁸. Din aceste rădăcini se extrăgea vopsea de culoare roșu aprins. În funcție de mordantul folosit, alizarina colora în nuanțe de roșu, violet, cafeniu sau negru.

Alte surse de coloranți naturali găsim și în legume și fructe: varza roșie, sfecla roșie, struguri negri, vișine, nuci verzi și în foile de ceapă. În țara noastră se găsesc numeroase plante spontane care conțin substanțe colorante utilizate în

⁵ *Dicționar de artă*, Ed. Meridian, București, 1995, p. 292.

⁶ *Ibidem*, p. 84.

⁷ Muzeul Satului București, *op. cit.* p. 72.

⁸ *Dicționar de artă*, Ed. Meridian, București, 1995, p. 22.

vopsitul fibrelor textile.

Colorantul negru se obține prin fierberea a unui kg. de coajă de stejar în puțină apă. În soluția obținută se introduc firele. Mordant se folosește calaican. Se fierb o oră. O altă metodă de a obține colorantul negru: „se iea coajă de arin și sovârf, uscate și se fierb în leșie iute. În această zeamă se pune și calaican după mărimea vasului. Când apa e fierbinte, se bagă în ea sculele de lână albă ori laie și se lasă acolo până se răcește zeama. Dacă sculele nu s-au înegrit bine, se repetă lucrarea, după ce sculele s-au uscat”⁹. În zona Rm. Sărat se zdrobesc fructele coapte de boz, se fierb, ca mordant se folosește piatra acră. Alte plante din care se pot obține diferite nuanțe de negru sunt: brusture amar (se folosesc frunzele), scoruș (fructe coapte), lemn câinesc (coaja ramurilor), soc (scoarța de soc), nuci verzi (cojile)¹⁰.

Colorantul galben – una din plantele cu conținut ridicat de colorant galben este droghița. Droghița, o mai întâlnim, în funcție de zona geografică și cu denumirile drobușor, drobița, drobsor, boiengioara sau iarba vâpsitoare. Droghița se culege când este înflorită „prin postul Săm-Pietrului. Ea se usucă în pod sau într-o șură la umbră. Dacă se strânge după scuturarea florilor, nu mai este bună.....Ea se fierbe în apa de pârâu neîncepută, care este mai moale decât apa de fântână. După ce această plantă a fiert, zeama se scurge într-un vas curat, unde se împietrește cu piatră acră mărunț pisată. În acest lichid se fierb sculele ce trebuiesc boite”¹¹. În unele zone firele nu se fierb în vopsea ci se „zolesc”, se amestecă bine cu apa în care au fiert plantele și se lasă două ore apoi se scot și se pun pentru câteva clipe în leșie, pentru a se obține un galben luminos. În Moldova firele de lână se puneau în borș calduț în care s-a dizolvat piatră acră, timp de o oră. Această operație se mai numește și *împietrirea firelor*. Apoi se scoteau, se uscau și se puneau în „zeamă de droghiță hăcuită, adică într-o apă în care fiersese droghița tăiată mărunțel”¹², unde stăteau la căldură două zile.

Colorantul galben se mai poate obține și din scoarță de măr pădureț, ramuri tinere de salcie, frunze de mestecăn culese toamna, frunze de tutun uscate, flori de rapiță sălbatică, frunze de soc, flori de sunătoare, șofran înflorit, flori de tei. O altă plantă din care se poate extrage colorantul galben este ghiocelul. Florile de ghiocel se fierb timp de 30 minute, se strecoară, se adaugă piatra acră dizolvată, se adaugă firele și se fierb 30 minute, obținându-se culoarea galben pal. Dacă se fierb și frunzele se obține un galben intens.

⁹ Tudor Pamfile, Mihai Lupescu, *op. cit.*, p. 136.

¹⁰ Gh. Mohan, A. Avram, *Valorificarea resurselor vegetale în gospodărie și în industrie*, Ed. Tehnică, București, 1969, p. 192.

¹¹ Tudor Pamfile, Mihai Lupescu, *op. cit.*, p. 20.

¹² *Ibidem*, p. 26.

Colorantul albastru – flori de viorele, flori de brândușe de toamnă, flori de liliac, semințe pisate și tulpini de lobodă roșie, frunze de ochiul bouului vânat.

Colorantul verde – frunze de pelin, flori proaspete de măzăriche, semințe de floarea soarelui.

Colorantul roșu – în zona Rm. Sărat „se culeg, se pisează și se fierb fructele de călin și după ce se capătă zeama roșie, se împietrește cu piatră acră și se bagă firele la împietrit. După aceasta se pisează rădăcină de robie și de brociu, se fierb și după ce zeama li s-a răcorit, în ele se pun firele împietrite”¹³. Alte plante din care se extrage colorantul roșu: cimbrisor (flori proaspete), coada cocoșului (rădăcini uscate), corcoduș negru (fruct copt, decojit), măceș (scoarța ramurilor uscate)¹⁴. Scoarța de prun vopsește firele în roșu palid. Murele, sucul lor, prin fierbere cu soluții acide se obțin nuanțe de roșu, iar din coaja pisată de cireș prin fierbere se obține un colorant care prin fierbere vopsește roșu-cafeniu.

Colorant portocaliu – din frunze, flori și tulpini de rostopască.

Sunt plante din care se pot obține culori diferite în funcție de părțile folosite: astfel colorantul din scumpie vopsește fibrele naturale în nuanțe de negru și galben, din ramurile tăiate mărunt sau din frunzele verzi sau uscate¹⁵. Lemnul câinelui, coaja vopsește în portocaliu, dar clătite firele cu leșie, dă cafeniu. Din fructele verzi se obține un colorant galben, din fructele coapte un colorant verde.

Sunt multe plante în flora spontană cu proprietăți tinctoriale, dar ele nu se foloseau doar la vopsitul fibrelor, coloranții vegetali aveau multiple întrebuințări și în gospodărie. Astfel foloseau șofranul pentru colorarea aluatului pentru cozonaci. Pentru colorarea vinului foloseau dudetele negre pe care le amestecau cu strugurii negrii obținând o culoare mai închisă a vinului. Tot pentru intensificarea culorii vinurilor roșii se foloseau bobițele negre (fructele) de la lemnul câinesc. Ele se striveau, se lăsau la plămădit o zi și o noapte, se strecura lichidul obținut și se puneau peste vin în butoaie. La fel se proceda și cu bobițele de soc. Pentru a da vinului „o înfățișare de vechime – culoare galben limonie – se ia câte un pumn de petale de șofran, se leagă într-o batistă și se cufundă într-un litru de apă, unde se lasă să stea 4-5 ore”¹⁶. Soluția astfel obținută se toarnă în vin. Și pentru țuică erau metode de colorare galbenă care lăsau impresia de țuică cu ani vechime. Se foloseau frunze de vâsc

¹³ *Ibidem*, p. 107.

¹⁴ Gh. Mohan, A. Avram, *op. cit.*, p. 193.

¹⁵ *Ibidem*, p. 201.

¹⁶ Tudor Pamfilie, Mihai Lupescu, *op. cit.*, p. 216.

mărunțite, se lăsau la macerat într-o cantitate mică de țuică, o zi și o noapte, se strecurau și lichidul obținut se amesteca cu țuica din butoi. Cu aceeași coloranți folosiți la vopsitul firelor, se vopseau și ouăle pentru sărbătorile de Paște. Ca o curiozitate, existau metode prin care femeile își vopseau părul folosind coloranți vegetali. Își ascundeau firele de păr alb cu ajutorul cojilor verzi de nuc astfel: „se puneau coji de nuc la teasc. Cojile trebuiau să fie proaspete și verzi. Zeama galbenă negrie, care curgea, se înnegrea, după câțva timp. Cu ea se ungeau încărunțiții pe cap. Prin jud. Bacău se ard bețele de busuioc, iar cenușa se amestecă cu undelemn, făcându-se astfel un fel de ir sau alifie cu care se dă părul capului sau sprâncenele”¹⁷.

COLOURS AND DYES

Abstract

Since ancient times people have sought for means to reproduce the colors offered by nature on clothing and decorative items (the fabrics that were used to decorate homes). For centuries there has been a tradition of „dyeing with weeds” practiced especially in rural areas, using spontaneous flora plants that abounded in tinctorial properties. The plants and the recipes used were passed down from generation to generation. The passing of time has proved the strength of vegetable dye colors. The plants with tinctorial properties, the colors and dyes, and the substances that help the fixation of dyes are all subjects of this article.

¹⁷ *Ibidem*, p. 166.